

Fylkesmannen i Hedmark

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark (RBU), 2013–2016

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2013–2016

SHUTTERSTOCK, KRISTIN Ø. BRYHN

Innhold

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark, 2013–2016

1 Sammenstilling av miljøområder, mål og tiltak	4
2 Rammer for Regionalt miljøprogram	6
2.1 Generelle og miljøfaglige rammer	6
2.2 Økonomiske rammer	7
3 Prioriterte miljøområder og tiltak	8
3.1 Kulturlandskap	8
3.1.1 Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet	8
3.1.2 Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap	10
3.1.3 Kulturminner og kulturmiljøer	13
3.1.4 Friluftsliv og tilgjengelighet	16
3.2 Forurensning og klima	16
3.2.1 Avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag	16
3.2.2 Utslipp av klimagasser til luft	20
3.2.3 Utlekking av plantevernmidler til vann	23
3.3 Sammendrag av prioriterte miljøområder og tiltak	25
4 Sammenhengen mellom RMP og SMIL	27

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2013–2016

Hedmark skal ha et livskraftig og attraktivt landbruk av høy kvalitet som bidrar til økt produksjon, vekst og utvikling i hele fylket.

Regionalt miljøprogram er en viktig del av den helhetlige satsingen for et bærekraftig landbruk i Hedmark. Regionalt miljøprogram skal ivareta særlige miljøhensyn i de ulike regionene, og gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket utover det som er mulig gjennom nasjonale tilskudsordninger. Programmet erstatter Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2009–2012.

KRISTIN Ø. BRYHN

1 Sammenstilling av miljøområder, mål og tiltak

Miljøområder	Mål	Tiltak
KULTURLANDSKAP		
MÅL: OPPRETTHOLDE ET VARIERT OG ÅPENT KULTURLANDSKAP GJENNOM AKTIV SKJØTSEL OG BRUK AV RESSURSGRUNNLAGET.		
Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet	Begrense gjengroingen i utmark og legge til rette for rasjonell utnytting av utmarksbeite og redusere tapet av beitedyr Ta vare på og utvikle variasjonen i jordbrukets kulturlandskap	Tilskudd til drift av beitelag «Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter», «Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» og «Tilskudd til automatisk freda kulturminner vil også bidra til å nå målene».
Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap	Vedlikeholde et mangfold av naturtyper som er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet Økt bruk og vern av bevaringsverdige husdyraser som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser	Tilskudd skjøtsel av artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter Tilskudd til bevaringsverdige saueraser «Tilskudd til vedlikehold av fangdammer» vil også bidra til å nå målene.
Kulturmiljøer og kulturminner	Ivareta viktige kulturlandskapsverdier og tradisjoner knyttet til seterbruket og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon Ivareta og synliggjøre landbrukets kulturminner og kulturmiljøer	Tilskudd til setring Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap Tilskudd til automatisk freda kulturminner
Friluftsliv og tilgjengelighet	Bedre allmennhetens tilgang til jordbrukets kulturlandskap Ivareta særegne landskapselementer som en berikelse for friluftsliv	<i>Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet, men følgende ordninger vil bidra til å nå målene:</i> «Tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner» «Tilskudd til skjøtsel av fangdammer» «Tilskudd artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter» «Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» «Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner»

Miljøområder	Mål	Tiltak
FORURENSNING OG KLIMA MÅL: REDUSERE FORURENSNINGEN FRA JORDBRUKET OG SAMTIDIG FREMME PRODUKSJON GJENNOM GOD AGRONOMI.		
Avrenning til vassdrag	Redusere erosjon og avrenningen fra jordbruksarealer Bidra til at alle vannforekomster i jordbruksdominerte områder har god økologisk tilstand innen 2021	Tilskudd til utsatt jordarbeiding Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner Tilskudd til vedlikehold av fangdammer <i>«Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel» vil også bidra til å nå målene.</i>
Utslipp til luft	Redusere utslippene av klimagasser til luft og øke opptaket av karbon i jord Redusere jordbrukets utslipp av lystgass og ammoniakk Bedre utnyttelsen av næringsstoffer i husdyrgjødsel	Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel <i>«Tilskudd til utsatt jordarbeiding» vil også bidra til å nå målene</i>
Plantevernmidler	Redusere faren for utlekking av plantevernmidler til vann og vassdrag	Tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing <i>«Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner» og «Tilskudd til vedlikehold av fangdammer» vil også bidra til å nå målene</i>

2 Rammer for Regionalt miljøprogram

2.1 Generelle og miljøfaglige rammer

Nasjonalt miljøprogram 2013–2016¹ skal bidra til å sikre at det tas generelle miljøhensyn i all jordbruksproduksjon over hele landet, og inneholder nasjonale prioriteringer og virkemidler for jordbrukets miljøinnsats. Regionalt miljøprogram (RMP) skal ivareta særlige miljøhensyn i de ulike fylkene og regionene.

Gjennom Nasjonalt miljøprogram er det innført et menybasert system for tilskuddordningene i RMP. Innføringen av en meny har som utgangspunkt at sammenfallende miljøformål følges opp med ordninger som utmåles på lik måte i alle fylker. Menyen innebærer at tiltak i det enkelte fylket velges ut fra en forhåndsdefinert meny. Dette imøtekommer et behov om større harmonisering mellom fylker og effektivisering i forvaltningen av RMP. Det er lagt til grunn at tiltakene i forrige programperiode i all hovedsak skal kunne videreføres.

Nasjonalt miljøprogram gir også noen generelle rammer for de regionale miljøprogrammene:

- Regionalt miljøprogram skal bygge videre på målene i Nasjonalt miljøprogram.
- Regionalt miljøprogram skal gi en bedre synliggjøring av miljøutfordringene på regionalt nivå, og gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket i Hedmark utover det som er mulig gjennom nasjonale ordninger.
- Alle som er berettiget produksjonstilskudd i jordbruket (aktive jordbruksforetak) kan søke om RMP-tilskudd
- Foretaket skal ha miljøplan trinn 1.
- Søknader om tilskudd skal leveres innen 20. august, men Fylkesmannen kan sette senere søknadsfrist. Søknader levert etter fristen skal behandles ordinært, men innvilget tilskudd avkortes med et fastsatt kronebeløp per dag forsinkelsen varer. Søknader levert senere enn 20 dager etter fristen skal avvises av kommunen dersom det ikke er gitt særskilt dispensasjon fra søknadsfristen.
- Innvilget beløp under kr. 300 kommer ikke til utbetaling.
- Areal- og dyretall i søknaden skal samsvare med situasjonen per 31. juli. Denne datoen er satt for å kunne kontrollere data opp mot søknad om produksjonstilskudd.
- Nedslagsfeltet for de regionale miljøtilskuddene følger fylkesgrensene, og søknad skal sendes kommunen der driftssenteret ligger.
- Aktuelle tiltak skal sortere under ett av følgende miljøtemaer: kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturmiljøer og kulturminner, friluftsliv og tilgjengelighet, avrenning til vassdrag, plantevernmidler eller utslipp til luft.
- Tiltak i RMP skal stedfestes, med dokumentasjon i kart som legges ved alle søknader. Nytt elektronisk søknads- og saksbehandlingssystem (eStil) omfatter en elektronisk kartløsning for stedfesting.

¹ Rapport-nr.: 23/2012, Statens landbruksforvaltning (SLF)

2.2 Økonomiske rammer

De økonomiske rammene for Regionalt miljøprogram settes årlig ved jordbruksoppjøret. I hht. Prop. 122 S. (2011–2012) om jordbruksoppjøret skal en i rulleringen av RMP ta utgangspunkt i samme bevilgning som for 2012. Dette er for Hedmark sin del 43,3 mill. kr. (tabell 1).

Tabell 1 – Økonomiske rammer for RMP i Hedmark 2004 – 2012

År*	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ramme (mill.kr)	39,9	38,2	40,6	40,7	40,9	42,0	42,0	43,3	43,3

*) gjelder søknadsår med utbetaling året etter

Fylkesmannen legger årlig fram forslag til budsjett for fordeling av midler mellom ulike ordninger for styringsgruppa for Regionalt bygdeutviklingsprogram. Styringsgruppa vedtar rammene for fordeling mellom forurensnings- og kulturlandskapsordningene, og årlig budsjett for de ulike tilskuddsordningene. Den foreslåtte virkemiddelsammensetningen vil, dersom en legger til grunn dagens tilskuddsnivå, innebære en fordeling mellom forurensning- og kulturlandskapsordningene på linje med tidligere program.

3 Prioriterte miljøområder og tiltak

3.1 Kulturlandskap

Status og utfordringer for kulturlandskapet er beskrevet under «Landbruket i Hedmark». I denne delen beskrives de generelle juridiske og økonomiske virkemidlene for å ivareta kulturlandskapet, samt tiltak i Regionalt miljøprogram for å ivareta særlige miljøhensyn i kulturlandskapet.

3.1.1 Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Noen arealer gror til, mens andre gjenåpnes eller nydyrkes. Resultater fra Skog og landskap sin landskapsovervåking (3Q) viser likevel at hovedtrenden for landet som helhet er at gjengroingstakten er høyere enn gjenåpningen. Utfordringene framover blir å sikre aktiv drift på de produktive arealene, og på samme tid ivareta mer marginale kulturlandskapsarealer med store biologiske og kulturhistoriske verdier.

Jordbrukets kulturlandskap påvirkes både av naturlige endringsprosesser og gjennom jordbrukspolitikken generelt og ulike virkemidler spesielt. I all hovedsak opprettholdes store deler av jordbrukets kulturlandskap gjennom et aktivt jordbruk i hele landet. De nasjonale ordningene med areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til dyr på beite er sentrale i denne sammenheng. De siste årene er det også brukt offentlige midler til utsiktsrydding langs veier og høsting av skog/krattskog for bioenergiformål i tilknytning til kulturlandskapet. For ordningen med Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) går en betydelig del av midlene til gjenåpning av gamle kulturbeiter.

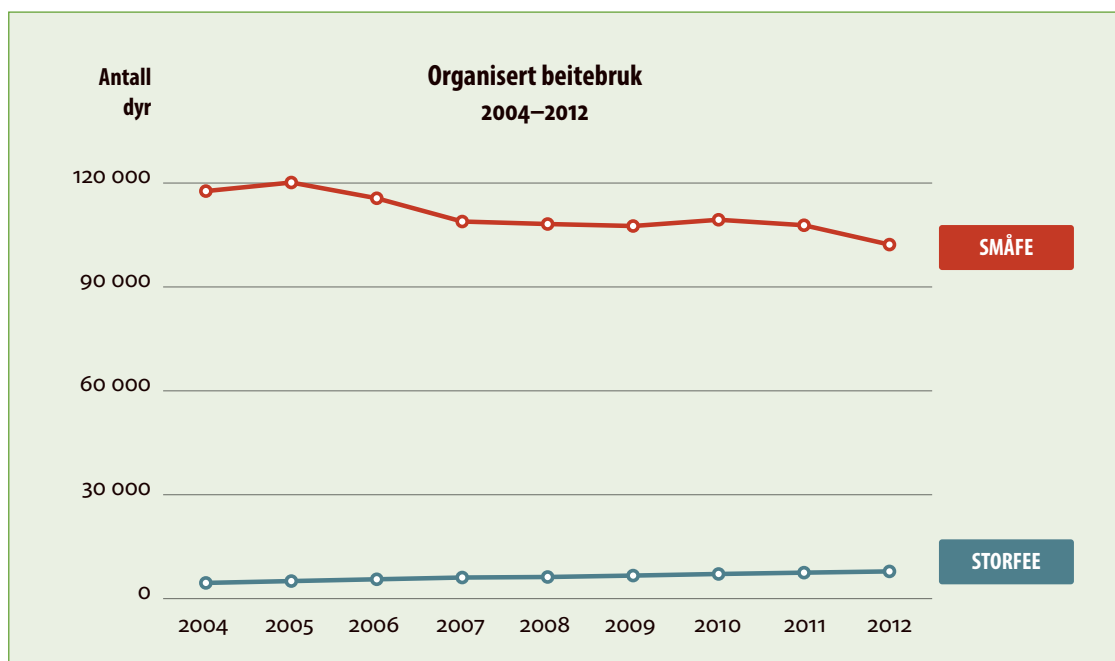
Bønder som har dyr på beite i utmarka kan organisere seg i beitelag. Beitelag kan søke om tilskudd til investeringer gjennom ordningen «Investeringstilskudd til organisert beitebruk».

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Drift av beitelag

Organiserte beitelag kan søke om støtte til drift og tilsyn gjennom RMP. I Hedmark har det vært en ordning med tilskudd til drift av beitelag i utmark. Figur 1 viser utviklingen i perioden 2004–2012, med en liten nedgang i antall småfe i organiserte beitelag.

Figur 1. Tilskudd til organisert beitebruk – utvikling i antall småfe og storfe som går på utmarksbeite og er organisert i beitelag i perioden 2004–2012.

I 2011 var 7 500 storfe og 107 500 småfe med i organiserte beitelag. Dette er ca. 95 prosent av alle dyr som beiter i utmark². Dette er en stor andel sammenlignet med andre fylker. Tabell 2 viser fordelingen av storfe og småfe i de ulike regionene i 2011.

Tabell 2. Fordelingen av storfe og småfe som er organisert i beitelag i de ulike regionene. Tall for 2011.

	Hedmarken	Glåmdalen	Sør-Østerdal	Nord-Østerdal
Storfe (totalt 7 500)	2 500	1 070	950	2 980
Småfe (totalt 107 500)	26 000	4 500	10 600	66 350

Ved å samarbeide om tilsyn, sanking og investeringer kan en oppnå en mer rasjonell utnyttning av utmarksbeitene, redusere gjengroingen og hindre tap av dyr. Ordningen er erfaringsmessig et godt virkemiddel for organisering av beitelag, og videreføres i nytt Regionalt miljøprogram.

For eksisterende beitelag er det imidlertid en utfordring at det blir både færre dyr og færre brukere i beitelagene. Dette gir dårligere økonomi/ressurser i forhold til tilsyn m.v., og det er behov for en omorganisering og sammenslåing av beitelag i enkelte kommuner. At det blir færre brukere i beitelagene er en utfordring i forhold til tilsyn.

Tiltak for å ivareta biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer er også viktige for å begrense gjengroingen i spesielle områder. Disse tiltakene er beskrevet under hver sine hovedområder.

² Beregnet i forhold til tall fra produksjonstilskudd i jordbruket – dyr på utmarksbeite.

Tilskudd til drift av beitelag

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing i utmark, legge til rette for rasjonell utnytting av utmarksbeitene og redusere tapet av dyr på utmarksbeite.

Det kan gis tilskudd til godkjente beitelag som organiserer felles beitebruk i utmark. Ordningen gjelder for sau, geit, hest og storfe. Tilskudd utmåles per dyr.

I tillegg vil følgende tilskuddsordninger gi et positivt bidrag for å begrense gjengroingen:

«Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttemarker og verdifulle innmarksbeiter»

«Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap»

«Tilskudd til automatisk freda kulturminner»

ordningene er beskrevet under miljøområde «Kulturminner og kulturmiljøer».

3.1.2 Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

En stor andel av miljøvirkemidlene rettet mot biologisk mangfold går til istandsetting og skjøtsel av kulturbetingede naturtyper slik som artsrike slåttemarker og beitemarker. Det er utstrakt samarbeid både faglig og økonomisk, mellom landbruks- og miljøsidene for å ivareta disse naturtypene. Handlingsplan for å ivareta slåttemarker startet opp i 2009. Hedmark kom med fra 2012. Slåttemarker har status som utvalgt naturtype i Naturmangfoldloven, og det er i den forbindelse etablert en egen ordning for tilskudd til ivaretagelse av slåttemark som går over miljøforvaltningens budsjett.

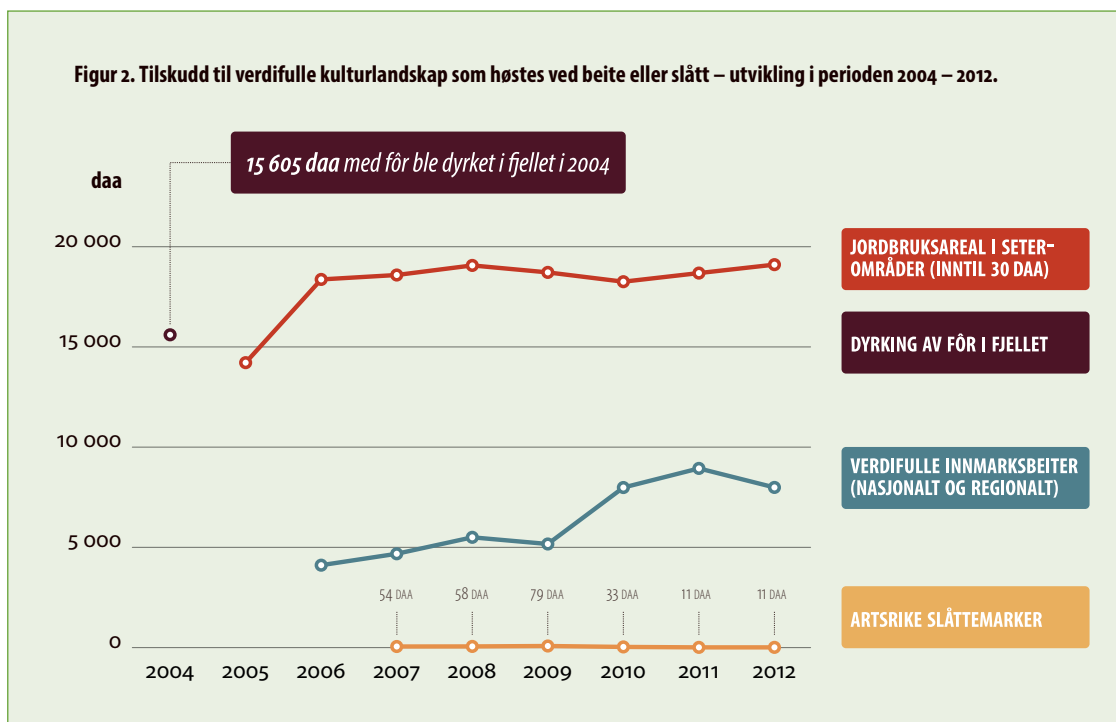
Gjennom ordningen med Utvalgte kulturlandskap som i Hedmark omfatter seterdalene Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os, gis det blant annet midler til istandsetting og skjøtsel av slåttemarker og beitemarker. Mange tiltak for å skjøtte og utvikle biologisk mangfold i tilknytning til slåttemarker og beitemarker får også støtte gjennom SMIL. Gjennom SMIL-ordningen er det også innvilget betydelig med midler til restaurering av dammer for biologisk mangfold.

For bevaringsverdige husdyraser er det viktigste tiltaket å sikre store nok populasjoner av rasene slik at de er levedyktige over tid. En bevaringsverdig rase er en nasjonal rase med en populasjonsstørrelse som vurderes som truet eller kritisk truet. Norsk Genressursenter har et spesielt ansvar for å følge opp de bevaringsverdige husdyraserne. Det gis fra nasjonalt hold et ekstra tilskudd til bevaringsverdige storferaser. Det er ingen tilsvarende ordning for småferaser på nasjonalt nivå.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Slåttemarker og beitemarker

Gjennom Regionalt miljøprogram har det til nå vært to tiltak for å fremme biologisk mangfold – skjøtsel av nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter og artsrike slåttemarker. Innmarksbeitene og slåttemarkene må være kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle for å være tilskuddsberettiget. Omfanget av ordningen med tilskudd til verdifulle innmarksbeiter har hatt en jevn økning i perioden 2004–2011 og var i 2011 på litt i underkant av 9 000 dekar (figur 2).

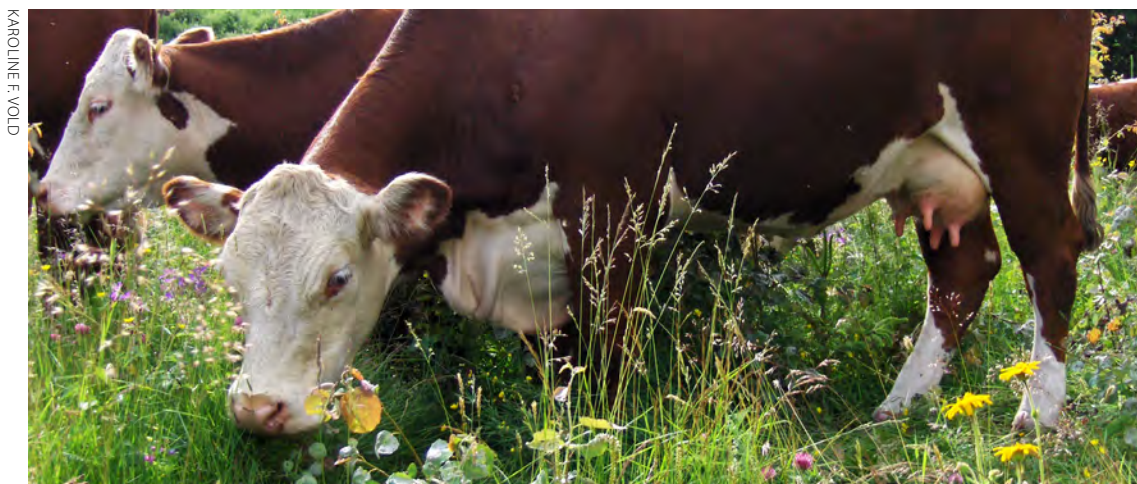

Tyngdepunktet for de nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeitene ligger i Nord-Østerdal. Aller minst av denne type arealer finnes i Glåmdalen (tabell 3). Det kartlegges stadig nye områder, og det forventes en positiv utvikling i antall dekar nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter.

Tabell 3. Antall dekar omsøkt areal for nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter og artsrik slåttemark i 2011.

	Hedmarken (daa)	Glåmdalen (daa)	Sør-Østerdal (daa)	Nord-Østerdal (daa)
Nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter (total 9 060 dekar)	1 900	150	1 200	15 400
Artsrik slåttemark	0	0	11	0

Områdene som inngår i ordningen er på forhånd kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle. Dette gjør at tiltakene som innvilges tilskudd er svært målrettet mot de mest verdifulle arealene.

KAROLINE E. YOLD

Artsrike slåttemarker

Tilskudd til artsrike slåttemarker ble innført i 2006. I 2011 var det kun en søknad om midler gjennom RMP (figur 2 og tabell 3). Slåttemarker kartlagt og klassifisert som spesielt verdifulle i Hedmark ligger i all hovedsak på arealer der grunneier ikke er berettiget produksjonstilskudd. Disse er derfor heller ikke berettiget tilskudd gjennom Regionalt miljøprogram. Erfaringer viser at dette er tiltak som til nå i større grad har egnet seg for en skjønnsmessig vurdering og tildeling av midler i forhold til beliggenhet, arbeidsinnsats og høstingsmetoder. Handlingsplan for artsrike slåttemarker ble igangsatt i Hedmark i 2012. Dette kan føre til at det blir registrert flere slåttemarker i perioden, og som kan være berettiget tilskudd gjennom Regionalt miljøprogram. Ordningen videreføres men tas opp til ny vurdering ved neste rullering av programmet.

Biologisk mangfold i vann og våtmarker

Det er i Hedmark gjort en betydelig innsats for å anlegge dammer for biologisk mangfold. En evaluering av SMIL-ordningen konkluderte med at disse tiltakene var svært viktige for ivaretagelsen av det biologiske mangfoldet tilknyttet slike miljøer. Horndykkeren er en av de artene som øker i antall med økt tilgang på gårdsdammer. Dammer og våtmarker med relativt stillestående vann krever imidlertid jevnlig skjøtsel for ikke å gro igjen. For å bidra til at det biologiske mangfoldet knyttet til våtmarksmiljøene i kulturlandskapet ivaretas gjøres ordningen med tilskudd til vedlikehold av fangdammer også gjeldende for andre dammer i jordbrukslandskapet (gårdsdammer/ dammer for biologisk mangfold). Dette vil målrette denne ordningen også mot å fremme det biologiske mangfoldet tilknyttet vann og våtmarker i jordbrukslandskapet.

Bevaringsverdige husdyrraser

Ivaretagelse av de bevaringsverdige husdyrrasene bør etter holdningen i Hedmark være et nasjonalt ansvar. Gjennom nasjonalt miljøprogram er imidlertid ansvaret for eventuelle tiltak plassert på regionalt nivå. De aller fleste fylker har innført ordninger i sine Regionale miljøprogram.

Husdyrgenetiske ressurser er en vesentlig del av det biologiske grunnlaget for verdens matvaresikkerhet. For å planlegge for ulike fremtidsscenarioer er det viktig å ha tilgang på en variasjon av arter og raser. Det er en stor utfordring å sikre store nok populasjoner av de bevaringsverdige husdyrrasene slik at det opprettholdes levedyktige bestander over tid. Situasjonen for de bevaringsverdige husdyrrasene i Norge og i Hedmark er i følge Norsk Genressurscenter alvorlig. I følge Landslaget for reinrasa norsk sau er det også store utfordringer når det gjelder antall reinrasa produksjonsdyr og driftsprognoser mht. besetningenes størrelser og eiernes alder. Dette gjør populasjonene for småfe svært sårbare.

For å bidra til å ivareta de husdyrgenetiske ressursene innføres det et nytt tilskudd til de bevaringsverdige småferasene. For Hedmark sin del vil dette kun omfatte sau da det per nå ikke er registrert bevaringsverdige geiteraser i fylket.

Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) slått av artsrike slåttemark
- 2) beite av verdifulle innmarksbeiter

Slåttemarkene og innmarksbeitene må være kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle ihht. Direktoratet for naturforvaltning (Miljødirektoratet f.o.m. 01.07.2013) sine kriterier for kartlegging av naturtyper i Norge.

Tilskudd utmåles per dekar

Tilskudd til bevaringsverdige saueraser

Formålet med ordningen er å ivareta bevaringsverdige saueraser som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser.

Det kan gis tilskudd til sauer av raser som er definert som bevaringsverdige jfr. Norsk genressurscenter sine kriterier for og liste over bevaringsverdige småfaser.

Tilskudd utmåles per dyr.

I tillegg vil følgende tilskudd gi et positivt bidrag for å ivareta det biologiske mangfoldet i tilknytning til vann:

"Tilskudd til vedlikehold av fangdammer" – ordningen er beskrevet under miljøområde "Avrenning av jord- og næringsstoffer til vassdrag".

3.1.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Hedmark fylkeskommune har det overordnede ansvaret for kulturminneforvaltningen, og det er et godt samarbeid mellom Fylkesmannen og Fylkeskommunen i Hedmark om ivaretagelse av landbrukets kulturminner og kulturmiljøer. Hedmark Fylkeskommune forvalter flere virkemidler for å ivareta landbrukets kulturminner og kulturmiljøer, i tillegg har Norsk Kulturminnefond de siste årene overtatt et stort ansvar for de nasjonale tilskuddene.

Landbruket ivaretar sitt sektoransvar blant annet gjennom SMIL og RMP. Seterområdene Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os omfattes i tillegg av ordningen for Uvalgte kulturlandskap med tilhørende økonomiske virkemidler. Fylkesmennene i Hedmark og Oppland avsluttet i 2012 fellesprosjektet «Fornytt bruk av eldre landbruksbygninger i Hedmark og Oppland» som har hatt som mål å øke bevisstheten om det økonomiske potensialet som ligger i utnytting av eksisterende bygningsmasse i landbruket, og vise hvordan de antikvariske verdiene kan ivaretas ved ombygging/modernisering av bevaringsverdige landbruksbygninger. Prosjektet har vært en del av det nasjonale prosjektet «Landbruksbygg og kulturlandskap».

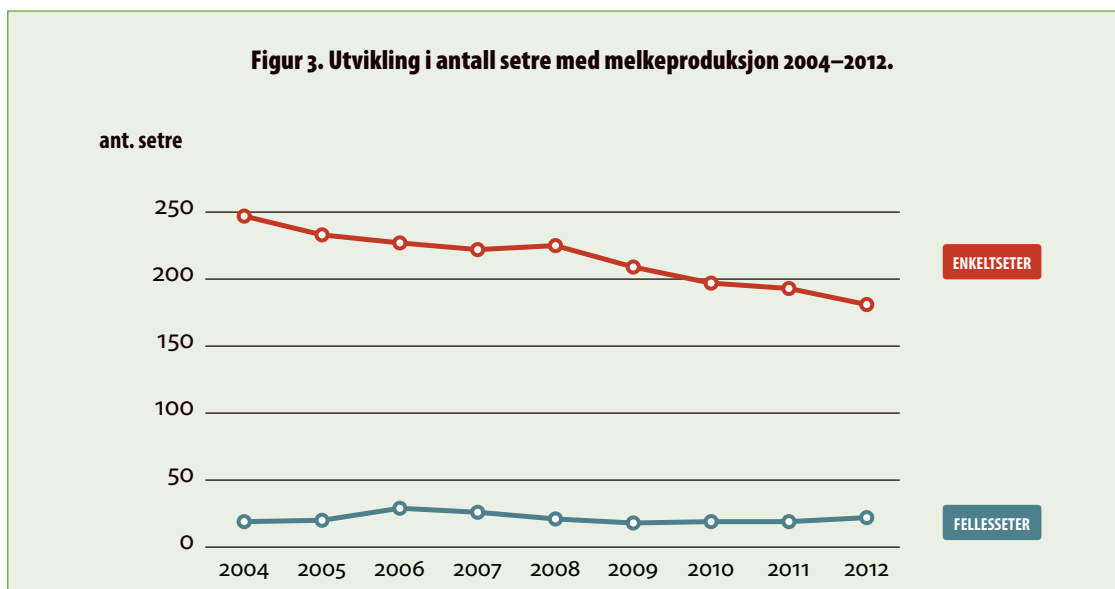
Tiltak i Regionalt miljøprogram

Seterdrift med melkeproduksjon

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon. På tross av en økning i tilskuddet fra kr. 13 000 per seter da ordningen var på nasjonalt nivå i 2003 til kr. 36 000 per seter i Regionalt miljøprogram i 2012, har det vært en jevn nedgang i antall setre i drift. Nedgangen har vært på omlag ti enkeltsetre per år (figur 3). Antallet fellessetre har holdt seg relativt stabilt i perioden. De generelle rammebetingelsene i melkeproduksjonen ser ut til å ha hatt innvirkning på nedgangen. Det gis likevel klare tilbakemeldinger om at ordningen er motiverende og gir et viktig økonomisk bidrag til å fortsette med setring.

Figur 3. Utvikling i antall setre med melkeproduksjon 2004–2012.

Det har vært vurdert en differensiering av tilskuddet i forhold til blant annet produksjonsomfang, antall uker med seterdrift m.m. Konklusjonen har imidlertid blitt at tilskuddet videreføres som et flatt tilskudd med minimumskrav om fire uker melkeproduksjon på setra. Erfaringer tilsier at setre med liten produksjon kan være vel så viktige for å ivareta helhetlige setermiljøer og setertradisjoner som setre der det produseres større mengder melk.

Skjøtsel av setervoller og seterlandskap

Gjennom ordningen med tilskudd til verdifulle kulturlandskap som høstes ved beite eller slått har det vært en egen delordning for beite eller slått av jordbruksareal i seterområder (inntil 30 dekar per seter). Omsøkt areal har vært på ca. 18 000 dekar fra 2006 fram til i dag (figur 6). Tyngdepunkt av arealene ligger i Nord-Østerdal med 15 400 dekar omsøkt areal i 2011. Dernest kommer Hedmarken, Sør-Østerdalen og til slutt Glåmdalen med 150 dekar omsøkt areal i 2011. Seterlandskapet er en viktig del av ressursgrunnet spesielt i Nord-Østerdal. Samtidig er skjøtsel av seterlandskapet viktig for turisme, friluftsliv og bevaring av biologisk mangfold. På bakgrunn av dette videreføres det en ordning med skjøtsel av setervoller og seterlandskap.

Automatisk freda kulturminner

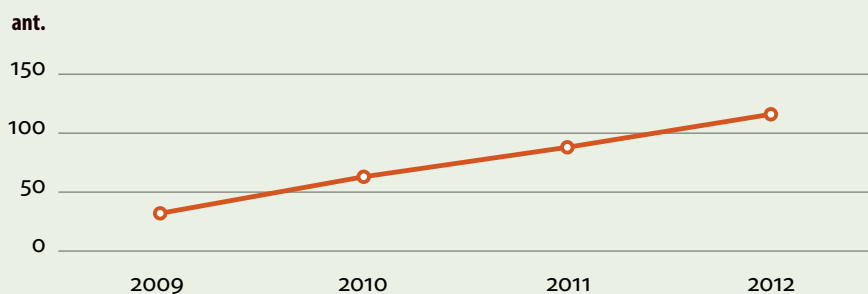
Hedmark innførte i 2009 en ordning med tilskudd til slått og beite rundt automatisk freda kulturminner som er synlige på overflata og som ligger på eller i nær tilknytning til jordbruksarealer. Ordningen har omfattet gravhauger/gravrøyser, tufter, bautasteiner/steinringer, helleristninger/skålgroper og dyrkingsspor som røysfelt/åkerreiner eller steinsetninger. Antall omsøkte kulturminner har økt i perioden, og var i 2011 på 88 stk (figur 4). Hoveddelen av disse kulturminnene ligger på Hedmarken (72 stk) der også de fleste gravhaugene/gravrøysene i fylket er registrert.

KRISTIN Ø. BRVHN

Figur 4. Antall kulturminner omsøkt gjennom ordningen med tilskudd til automatisk freda kulturminner i perioden 2009–2012.

Ordningen med tilskudd til automatisk freda kulturminner videreføres. Ordningen får en noe annen innretning ved at det for større sammenhengende områder innvilges tilskudd per dekar og ikke per stk. Det har under prosessen også vært utredet muligheten for en ordning med tilskudd til husmannsplasser/finnetorp blant annet i samarbeid med Hedmark fylkeskommune. Kartlegging og kategorisering av denne typen kulturmiljøer har imidlertid kommet for kort til at det kan innføres en slik ordning nå.

RMP: Tiltak for å ivareta kulturminner og kulturmiljøer

Tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon

Formålet med ordningen er å ivareta viktige kulturlandskapsverdier knyttet til seterområder og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) Drift av enkeltseter med melkeproduksjon (minimum 4 uker mjølkeproduksjon på setra)
- 2) Drift av fellesseter med melkeproduksjon (minimum 4 uker mjølkeproduksjon på setra)

Tilskudd utmåles per seter

Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap

Formålet med ordningen er å ivareta viktige kulturlandskapsverdier i tilknytning til seterområdene.

Det kan gis tilskudd til jordbruksareal i seterområder der arealene sammen med seterhusene utgjør et helhetlig setermiljø (inntil 30 dekar per seter).

Tilskudd utmåles per dekar.

Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing, ivareta og synliggjøre automatisk freda kulturminner

Det kan gis tilskudd til

- 1) Skjøtsel av gravminne (beite eller slått). Tilskudd utmåles per stk.
- 2) Skjøtsel av gravfelt/rydningsrøysfelt (beite eller slått). Tilskudd utmåles per dekar
- 3) Skjøtsel av andre automatisk freda kulturminner (beite el. slått). Tilskudd utmåles per dekar

Andre automatisk freda kulturminner kategorisert som: tufter, bautasteiner/steinringer, helleristninger/skålgroper, dyrkingsspor som åkerreiner eller steinsettinger.

Ordningen gjelder kulturminner som ligger på eller i tilknytning til jordbruksarealer og gjelder automatisk freda kulturminner som er registrert i Riksantikvaren sin kulturminnebase «Askeladden» eller i Hedmark fylkeskommune sitt arkeologiske arkiv.

3.1.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Det settes inn mye innsats på å holde kulturlandskapet åpent, både det generelle landskapet og kulturlandskap med store kulturhistoriske og biologiske verdier. Gjennom aktiv drift holdes gamle ferdselsårer og traktorveger åpne, og allmennheten gis mulighet til ferdsel og rekreasjon i jordbrukslandskapet. Store produksjonsarealer kan imidlertid også virke som barrierer for tilgjengelighet.

Gjennom SMIL-ordningen innvilges tilskudd til tilretteleggingstiltak for allmenn ferdsel i jordbrukslandskapet, og for istandsetting av særegne landskapselementer (eks. gårdsdammer, kulturminner m.v.). I forbindelse med innvilgning av tilskudd kan det også settes krav til at områdene er allment tilgjengelige. Det finnes i tillegg kommunale- og fylkeskommunale midler for å fremme friluftsliv og bedre tilgjengeligheten for allmennheten.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Tilgang til kulturlandskapet øker forståelsen for de verdiene landbruket tar vare på. For næringa er det viktig å tilpasse drifta slik at man tar vare på de verdiene gården har som friluftslivs- og opplevelsesområder. Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet i Regionalt miljøprogram for Hedmark, men tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner, fangdammer, artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter, dammer, setervoller og seterlandskap, og automatisk freda kulturminner retter seg mot naturmiljøer og områder som ofte er attraktive turmål. Skjøtsel av disse vil derfor virke positivt også for friluftsliv og tilgjengelighet.

RMP: Tiltak for å fremme friluftsliv og tilgjengelighet

Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet, men følgende ordninger vil bidra til å nå målene:

«Tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner» og «Tilskudd til fangdammer»
– ordningene er beskrevet under miljøområde «Avrenning til vassdrag»

«Tilskudd til artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter»
– ordningen er beskrevet under miljøområde «Biologisk mangfold»

«Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» og «Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner»
– ordningene er beskrevet under miljøområde «Kulturminner og kulturmiljøer»

3.2 Forurensning og klima

Status og utfordringer i forhold til avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag, bruk av plantevernmidler og tilpasning til klimaendringer er beskrevet i den innledende delen til Regionalt bygdeutviklingsprogram. I denne delen beskrives de generelle juridiske og økonomiske virkemidlene i forhold til å redusere forurensningen fra jordbruket og tilpasning til klimaendringer, samt tiltak i RMP for ytterligere å møte disse utfordringene.

3.2.1 Avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

De siste 20 årene, og nå i forbindelse med oppfølging av vannforskriften, har fokuset økt på redusert jordarbeiding som tiltak for å redusere nitrogen- og fosfortilførslene fra jordbruket. Midler til tiltak for å redusere vannforurensning fra jordbruket gis hovedsakelig gjennom de

regionale miljøprogrammene (RMP). Andre tiltak som påvirker vannkvaliteten kan finansieres over ordningen med Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (etablering av hydrotekniske tiltak, permanente kantsoner og fangdammer).

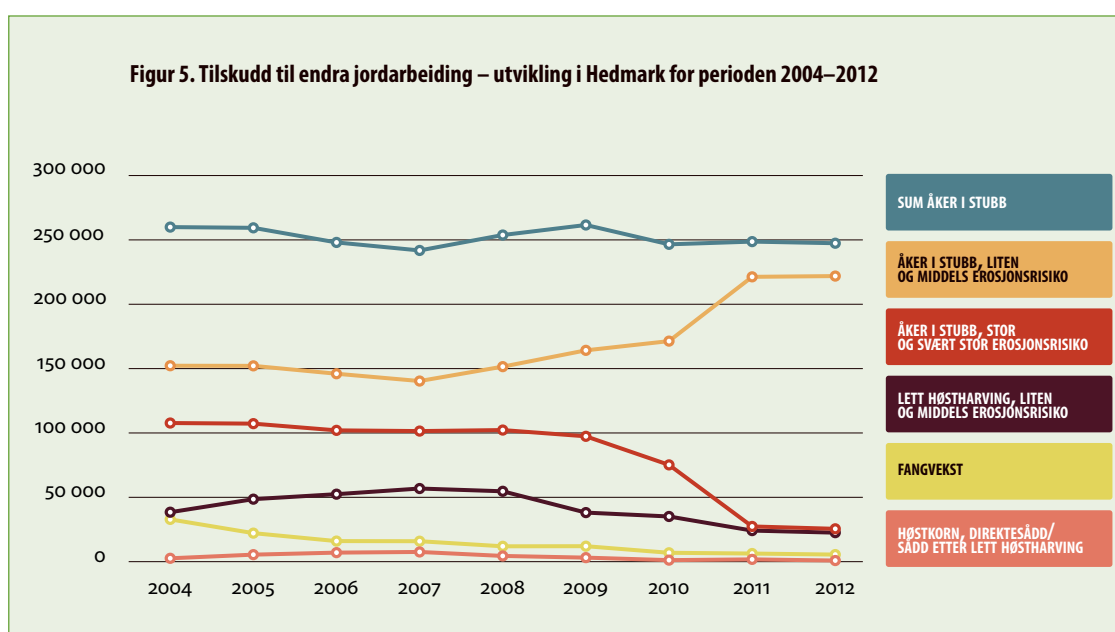
Forskrift om gjødselvarer gir regler for lagring og bruk av husdyrgjødsel³. Investeringsstøtte fra Innovasjon Norge (BU-midler) kan gis i forbindelse med nybygg av gjødsellager.

Alle aktive jordbruksforetak skal ha en gjødslingsplan før vekstsesongen. Formålet med en gjødslingsplan er å tilpasse gjødslingen til de ulike vekstenes næringsbehov. Dette for å oppnå gode avlinger samtidig som at overskuddet av næringsstoffer i systemet minimeres.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Redusert jordarbeiding

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til åker i stubb, lett høstharving, direktesådd høstkorn, høstkorn sådd etter lett høstharving og fangvekst. Utviklingen for perioden 2004–2012 vises i figur 5. Formålet med ordningene har vært å redusere erosjon og avrenning fra jordbruksarealene.

Arealet som ligger i stubb har vært tilnærmet stabilt i perioden. Arealene for åker i stubb i ulike erosjonsklasser for 2010/2011 har sammenheng med at en da gikk over fra manuelle beregninger av erosjonsrisiko til å benytte Skog- og landskap sine erosjonsrisikokart for alt areal som er kartlagt. Disse kartene har jevnt over vist lavere erosjonsrisiko enn det en har kommet fram til ved manuelle beregninger.

Omsøkt areal med endret jordarbeiding ligger i all hovedsak på Hedmarken og i Glåmdalen. Jordforsk foretok i 2004 en beregning av flateerosjon fra ulike nedbørfelt på Hedmarken og i Glåmdalen⁴. Disse viste stor effekt av redusert jordarbeiding spesielt på Hedmarken og langs Glommadalføret fra Braskereidfoss i nord til Kongsvinger i sør.

En oppsummering av nordiske forsøk med effekt av jordarbeiding gjennomført av Bioforsk⁵ viser at det er generelt større jord- og fosfortap ved høstpløying sammenlignet med andre jordarbeidingsystemer slik som høstharving, vårpløying, vårharving og direktesåing vår eller høst. Overvintring i stubb og direktesådd høstkorn gir jordtap som stort sett er under halvparten

³ Forskrift om gjødselvarer m.v. av organisk opphav nr. 951.04.07.2003

⁴ Jordforsk rapport 19/2004.

⁵ Beckmann m.fl. Effekter av jordarbeiding på fosfortap. Bioforsk Rapport 6(6) 2011

av jordtapene ved høstpløying. Målinger fra grøftevann viser at jordarbeiding om våren også gir mindre fosfortap gjennom grøftesystemene. Effekten av redusert jordarbeiding er likevel mye større for overflateavrenning.

Utsatt jordarbeiding bidrar til færre løse jordpartikler som er utsatt for utvasking, og er et vesentlig tiltak for å redusere avrenningen fra jordbruket. På bakgrunn av utfordringene i Hedmark med avrenning av jord og næringsstoffer videreføres ordningen med tilskudd til åker i stubb.

Lett høstharving og høstkorn

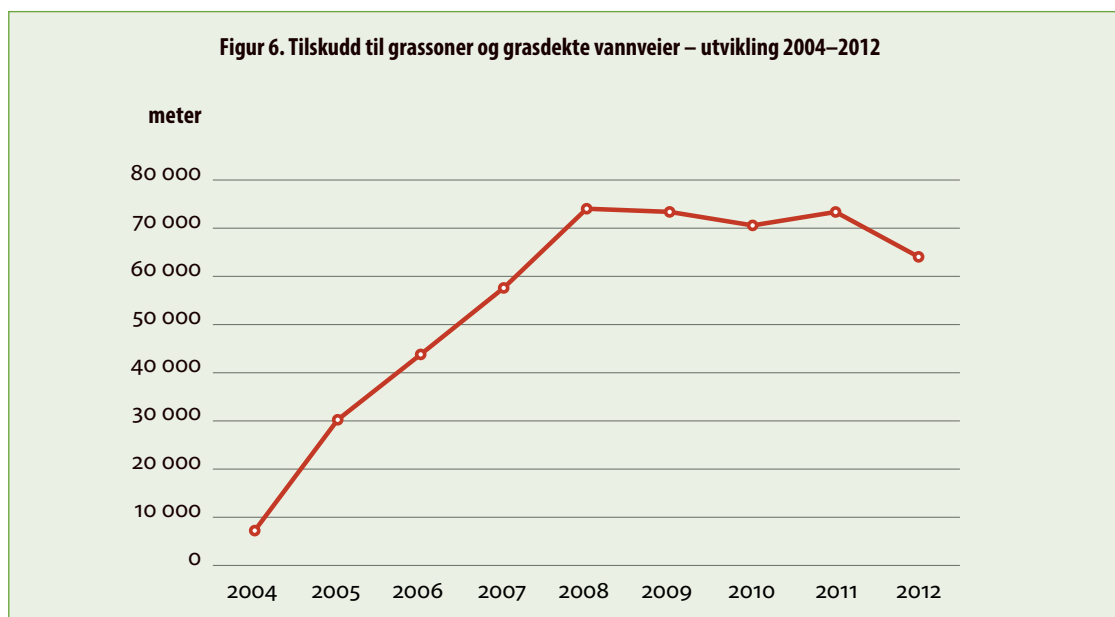
Ulike nordiske forsøk har vist noe varierende effekt for høstharving i forhold til høstpløying, mens norske forsøk gjennomgått av Bioforsk har vist lavere jordtap ved høstharving sammenlignet med høstpløying særlig på grunn av at en del plantemateriale (halmrester) bevares på jordoverflaten. Hedmark økte i 2009 kravet til halmdekke etter lett høstharving fra 30 til 40 prosent. Intensjonen med dette var i seg selv god, men å oppnå et halmdekke på 40 prosent etter harving har i praksis vist seg vanskelig. Høstkorn etter lett høstharving har også vist dårlige miljøeffekter. Tilskudd til lett høstharving og høstkorn etter lett høstharving videreføres derfor ikke i nytt miljøprogram. Direktesådd høstkorn gir bra miljøeffekt, men har så lite omfang at det ikke er grunn til å ha en egen ordning for dette formålet.

Fangvekster

Hedmark har også hatt en ordning med tilskudd til fangvekst sådd sammen med hovedvekst, eller etter høsting av en tidligkultur. Erfaringen med ordningene er at det er vanskelig å få etablert en fangvekst som har tilstrekkelig effekt i forhold til å holde igjen jord og næringsstoffer, og ordningen videreføres derfor ikke.

Grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner

Bioforsk konkluderer i sin rapport med at grasdekte vannveier og vegetasjonssoner er vel så viktige tiltak som redusert jordarbeiding, spesielt i et jordbrukslandskap med søkk og forsenkninger der overflatevannet samler seg i vannveier. En grassone har vist å kunne ha en renseeffekt fra 30 til 80 prosent for jordpartikler, fosfor og nitrogen⁶. Den mest effektive reduksjonen i erosjon og fosfortap skjer uansett ved målretting av tiltakene ut fra lokale forhold.

⁶ Syversen, Nina. Vegetasjonssoner som filter for overflateavrenning fra landbruksarealer i områder med kaldt klima. Tilbakeholdelse av jordpartikler, fosfor og nitrogen. Doctor Scientiarum Theses UMB 2002:12.

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til grassoner og grasdekte vannveier. Figur 6 viser utviklingen i antall meter grasdekt vannvei for perioden 2004–2012. De omsøkte tiltakene ligger i all hovedsak som grassoner langs vassdrag.

Ordningen med tilskudd til grassoner langs vassdrag og grasdekte vannveier videreføres i Regionalt miljøprogram da tiltakene har vist å ha god miljøeffekt.

Fangdammer

Det er etablert og etableres stadig nye fangdammer i Hedmark. Fangdammer kan holde tilbake vesentlige mengder jord og næringsstoffer⁷. For at disse skal fungere etter hensikten er det nødvendig med regelmessig skjøtsel og vedlikehold i form av rensking. Jord og næringsstoffer fanges opp og kjøres tilbake på jorda. For å stimulere til bedre vedlikehold av disse innføres det en ny tilskuddsordning for rensking av dammene. Ordningen gjøres også gjeldende for rensking av andre dammer (gårdsdammer/dammer for biologisk mangfold), og vil også gjennom dette bidra til å fremme det biologiske mangfoldet tilknyttet vann og våtmarker i jordbrukslandskapet.

En av utfordringene i forhold til tiltaksgjennomføring for alle forureningsordningene er at flere faktorer slik som variasjoner i vær og spesielt nedbørsforhold virker inn på effekten av tiltaket. Bruken av tyngre maskiner kan føre til jordpakking, mindre mulighet for infiltrasjon av vann i jorda og dermed økt risiko for avrenning. Når det gjelder dyrkingmessige forhold er det heller ikke alltid helt enkelt å drive uten høstpløying. Under enkelte forhold kan det være en risiko for avlingssvikt. Større utfordringer i forhold til ugras og soppsykdommer kan føre til økt bruk av plantevernmidler⁸. Det er derfor viktig at det fokuseres på god agronomi og en tilpasset jordarbeidingsstrategi i forhold til utfordringer på det enkelte jordstykke.

Spredning av husdyrgjødsel

Hedmark har hatt en ordning i RMP for spredning av husdyrgjødsel om våren og i vekstsesongen. I tillegg har enkelte kommuner vært med i nasjonalt pilotprosjekt for miljøvennlig spredning. Dette er begge ordninger som bidrar til redusere avrenning til vann. Ordningene bidrar også til å redusere utslippene til luft, og er primært plassert under dette miljøområdet.

MARGRETE NØKLEBY

⁷ Bach, R., Braskerud B. C. og Eggstad, H. O. Tilbakeholding av fosfor og jordpartikler i fangdammene rundt Akersvannet. Jordforsk rapport nr. 30/03.
⁸ Hofgaard et al., 2011. Bioforsk TEMA 6 (4) 2011.

RMP: Tiltak for å redusere avrenning av jord og næringsstoffer til vann

Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding

Formålet med ordningen er å redusere erosjon og arealavrenning fra jordbruksarealer og øke lagringen av karbon i jord.

Det kan gis tilskudd til åker i stubb (4 erosjonsklasser).

Tilskudd utmåles per dekar.

Tilskudd til grasdekte vannveier

Formålet med ordningen er å redusere tapet av jord og næringsstoffer til vann og redusere faren for utlekking av plantevernmidler.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) Grasdekte vannveier i forsenkninger i terrenget der det kan forekomme konsentrert overflateavrenning
- 2) Grasdekte vegetasjonssoner langs vassdrag og kanaler
- 3) Grasdekte vegetasjonssoner (striper) på tvers av fallet

Tilskudd utmåles per meter

Tilskudd til vedlikehold av fangdammer

Formålet med ordningen er å fange opp jord og næringsstoffer fra jordbruket, og redusere faren for utlekking av plantevernmidler.

Det kan gis tilskudd til rensking av fangdammer (sedimentasjonskammer og våtmarksfilter) og andre gårdsdammer i jordbrukslandskapet (fjerning av sedimenter i selve dammen).

Tilskudd utmåles per dekar dam som renskes.

I tillegg vil følgende tilskudd gi et positivt bidrag for å redusere avrenning av næringsstoffer til vann:

«Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel» – ordningen er beskrevet under miljøområde «Utslipp til luft.»

3.2.2 Utslipp av klimagasser til luft

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippene fra jordbruket påvirkes derfor av naturlige faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak.

Det er likevel flere tiltak som reduserer klimagassutslippene. Redusert jordarbeiding vil bidra til å øke opptaket av karbon i jorda. Ordninger for raskere nedmolding av husdyrgjødsel, mindre kontakt mellom husdyrgjødsel og luft ved spredning, god drenering av jorda og jordarbeidingsrutiner som gir liten risiko for jordpakking vil også bidra til å få ned utslippene av klimagasser til luft.

Produksjon av biogass er et målrettet og effektivt klimatiltak som reduserer utslippene fra håndtering av husdyrgjødsel og kan erstatte annen fossil energi. Det er i dag mulig å få investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til etablering av biogassanlegg. Det er likevel etablert få anlegg, noe som henger sammen med dårlig lønnsomhet.

Selv om det kan være vanskelig å kvantifisere effekten av klimatiltak i jordbruket, vil det på mange områder være sammenfall mellom god agronomi, god bedriftsøkonomi og redusert miljøbelastning. Det gir grunn til å tro at man kan redusere klimagassutslippene fra jordbruket ved økt fokus på gode agronomiske løsninger.

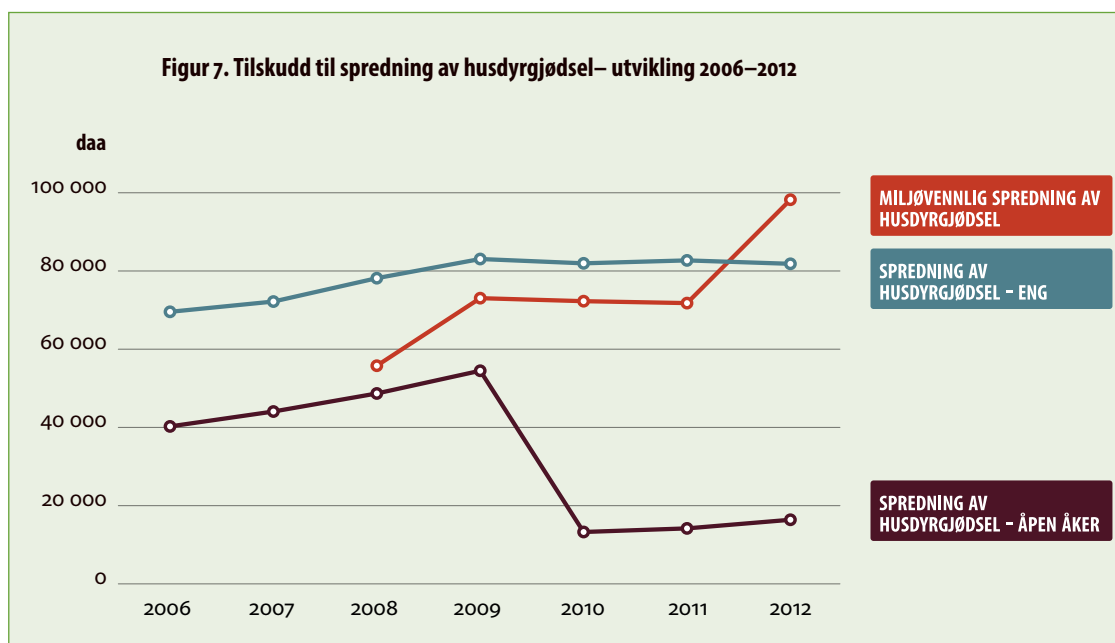
Tiltak i Regionalt miljøprogram

I Regionalt miljøprogram er det primære tiltaket for å redusere utslippene av klimagasser til luft miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel.

Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

Hedmark har i 2006–2012 hatt en ordning med tilskudd til spredning av husdyrgjødsel om våren og i vekstsesongen. I tillegg har fire kommuner vært med i nasjonalt pilotprosjekt for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i 2008–2012. Formålet med ordningene har vært å bidra til at husdyrgjødsel i størst mulig grad spres om våren og i vekstsesongen og på miljøvennlige måter som reduserer uønskede utslipp til luft og vann, samt gir minst mulig luktulemp. Spredningen skal foregå slik at mest mulig av næringsstoffene i gjødsla gjøres tilgjengelig for plantevekst. Utviklingen i omsøkt areal for 2006–2012 er vist i figur 7.

Gjennom RMP-ordningen med tilskudd til spredning av husdyrgjødsel på eng om våren eller i vekstsesongen ble det i 2011 spredt husdyrgjødsel på totalt 82 700 dekar eng (Nord- og Sør-Østerdal). På Hedmarken ble det spredt husdyrgjødsel på totalt 73 570 dekar åpenåker og 9 716 dekar eng med tilskudd. Den store nedgangen i antall dekar for spredning av husdyrgjødsel på åpen åker fra 2009 til 2010 skyldes at det ikke lenger ble gitt «dobbeltilskudd» – dvs. både

gjennom RMP og den nasjonale pilotordningen for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. For de to husdyrgjødselordningene til sammen er husdyrgjødsel spredt på miljøvennlige måter på 166 000 dekar jordbruksareal i 2011. I henhold til Landbrukstelingen 2010 (kilde SSB - statistikkbank) spres det husdyrgjødsel på totalt 274 100 dekar i Hedmark. Dersom en går ut fra samme tall for 2011 vil det si at gjødsla er spredt på miljøvennlige måter på 62 prosent av arealet det spres husdyrgjødsel på.

Bioforsk har evaluert den nasjonale pilotordningen for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel⁹. Evalueringen konkluderer med at metoder som fører husdyrgjødsel raskt på (nedlegging) eller i bakken (nedfelling), rask nedmolding av gjødsla, samt vannfortynning av gjødsla, medfører at næringsstoffene i husdyrgjødsla blir bedre tatt vare på, ammoniakkutslippene (NH₃) til lufta blir redusert og luktproblemer reduseres. Tap av ammoniakk ved spredning utgjør en stor andel av de totale ammoniakktapene fra lagring og spredning av husdyrgjødsel, og evalueringen konkluderer med at det er et stort potensial for å redusere ammoniakktapene ved spredning av husdyrgjødsel. Når det gjelder lystgass og avrenning av fosfor og nitrogen er det ikke så tydelige direkte virkninger av spredemetodene som for ammoniakk.

Tilbakemeldinger fra kommune og regionene er at tilskuddsordningene har bidratt til en mer bevisst holdning til sprede- og nedmoldingstidspunkter og en bedre utnyttelse av husdyrgjødsla. Det generelle inntrykket er at en større andel av gjødsla spres om våren og i vekstsesongen, det spres mindre mengder per dekar og gjødsla moldes ned raskere enn før. Da ordningen har vist god miljøeffekt og at det er det vesentligste tiltaket for å redusere utslippene av klimagasser til luft innføres det en ordning der søker selv kan velge ett av følgende tiltak; nedmolding i åpenåker innen 2 timer eller spredning på eng, frøeng eller høstkorn om våren/vekstsesongen. Det fokuseres på bruk av lettere utstyr for å hindre jordpakking, og det gis derfor et ekstra tilskudd for slangespredning.

Det er også en utfordring med opphoping av næringsstoffer og stor risiko for avrenning fra områder med «utegangerdyr», og i forhold til uheldig plassering og dårlig skjerming av åpne lagerplasser for talle. Tørrgjødsel inkluderes i ordningen også for å bidra til en større bevissthet og mer miljøvennlig håndtering av tørrgjødsel. Tørrgjødsel gir også et viktig bidrag til plantenes næringsbehov.

RMP: Tiltak for å hindre utslipp av klimagasser til luft

Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

Formålet med ordningen er å redusere tapet av næringsstoffer til vann og utslippene av klimagasser til luft, og redusere luktulempene ved spredning av husdyrgjødsel.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) spredning om våren/vekstsesongen i åpen åker med rask nedmolding (innen 2 timer)
- 2) spredning om våren/vekstsesongen i eng, frøeng eller høstkorn
- bruk av tilførselsslanger fra lager til spreder (fungerer som tillegg til øvrige tiltak)

Det enkelte foretak kan kun søke på ett av tiltakene (åpen åker eller eng/frøeng/høstkorn), og velger selv hvilket som omsøkes. Ordningen gjelder både for tørr- og bløtgjødsel.

75 pst av gjødsla som foretaket disponerer må være spredt om våren eller i vekstsesongen. Spredning på eng, frøeng eller høstkorn må skje innen 1. august.

Tilskudd utmåles per dekar.

I tillegg vil følgende tilskuddsordning gi et positivt bidrag for å hindre utslipp til luft:

Tilskudd til utsatt jordarbeiding – ordningen er beskrevet under miljøområde *Avrenning til vassdrag*.

9 Skoien m.fl. Evaluering av pilotordning for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Bioforsk rapp. 6 (9) 2011

3.2.3 Utlekking av plantevernmidler til vann

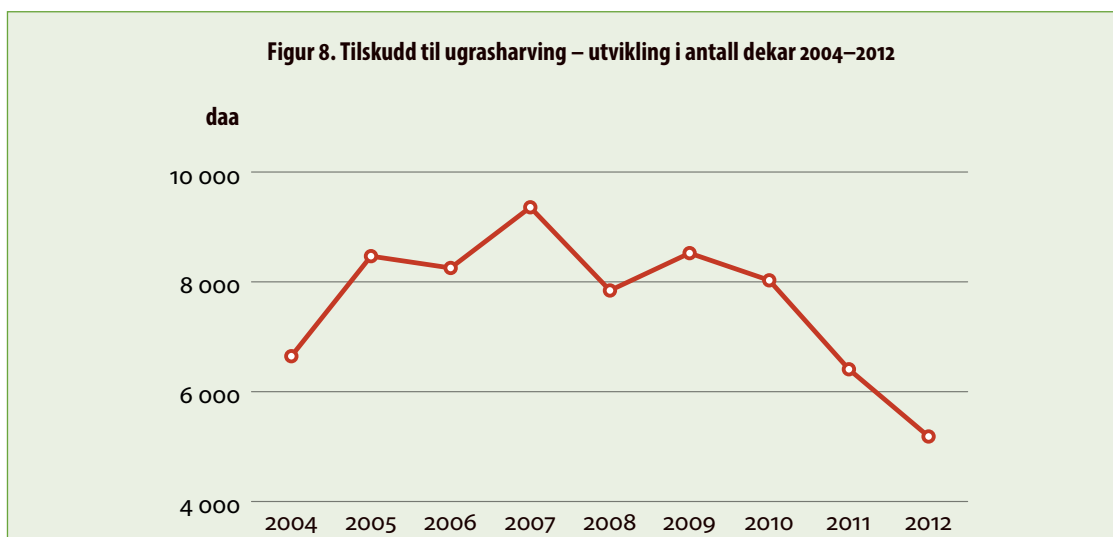
Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Økologisk jordbruk og arealer i karens utgjør en stor del av arealene som drives uten bruk av kjemiske plantevernmidler. Enkelte som ikke driver økologisk benytter også tiltak som reduserer bruken av plantevernmidler slik som ugrasharving, radrensing og flemming. For kjøp og bruk av plantevernmidler er det innført krav om autorisasjonsbevis. Gjennom miljøplan trinn 1 skal det føres sprøytejournal over all bruk av plantevernmidler. Åkersprøyter skal funksjonstestes minimum hvert 5. år for å sikre at sprøyta oppfyller fastsatte krav.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

I Regionalt miljøprogram har ugrasharving vært det primære tiltaket for å få ned bruken av plantevernmidler, men vegetasjonssoner og fangdammer vil også virke positivt på binding og nedbryting av plantevernmidler.

Ordningen med tilskudd til ugrasharving ble først innført i Glåmdalen og senere utvidet til å omfatte også Nord- og Sør-Østerdal. Ordningen har vært rettet mot de regionene med de letteste jordartene og der faren for utvasking er størst. Det gjøres imidlertid funn på alle jordarter, også moldholdig jord og leire¹⁰, og ordningen utvides derfor til å gjelde hele Hedmark. Antallet dekar som harves har vært på et lavt, men stabilt nivå rundt 7 000 dekar i hele perioden (figur 8).

For å bidra til å hindre utlekking av plantevernmidler til vann videreføres ordningen med tilskudd til ugrasharving. I tillegg vil grasdekte vannveier/vegetasjonssoner og fangdammer være med på å redusere risikoen for utlekking.

¹⁰ Ludvigsen, L. og Lode, O. 2010. Jord og vannovervåking i landbruket (JOVA). Resultater fra overvåking av pesticider i bekker og elver i Norge 1995 – 2008. Bioforsk rapport 5 (84).

RMP: Tiltak for å hindre utlekking av plantevernmidler til vann

Tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing

Formål: Bidra til å redusere miljøbelastningen ved bruk av plantevernmidler

Det kan gis tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing

Tilskudd utmåles per dekar

I tillegg vil følgende tilskuddsordninger gi et positivt bidrag for å hindre utlekking av plantevernmidler til vann:

Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner

Tilskudd til vedlikehold av fangdammer

– ordningene er beskrevet under miljøområde *Avrenning til vassdrag*

SHUTTERSTOCK

Generelle vilkår ved tildeling av tilskudd for å hindre forurensning

- Det kan ikke brennes halm om høsten på noe av det arealet foretaket disponerer.
- Det kan ikke brennes halm på søndager og helligdager om våren på noe av det arealet foretaket disponerer.

3.3 Sammenheng av prioriterte miljøområder og tiltak

Miljøtema	Mål	Tiltak / Tilskuddsordning	Beskrivelse av tiltaket
Oppretthold kulturlandskapet	Begrense gjengroingen i utmark og legge til rette for rasjonell utnyttning av utmarksbeite og redusere tapet av beitedyr.	Drift av beitelag	Tiltaket gjelder tilskudd per dyr i beitelag, og det er beitelaget som søker om tilskudd. Minimum fem uker beitetid i utmark. To tilskuddsklasser: sau/geit og hest/storfe Tilskudd utmåles per dyr.
	Vedlikeholde et mangfold av naturtyper som er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet.	Skjøtsel av artsrike slåttemarker og verdifulle innmarksbeiter	Tiltaket består i slått av artsrike slåttemarker og beite av verdifulle innmarksbeiter med verdi for landskap, kulturminner, plante- og dyrelivet. Omfatter arealer som har dokumentert verdi som nasjonalt eller regionalt verdifulle. Tilskudd utmåles per dekar.
Biologisk mangfold	Økt bruk og vern av bevaringsverdige husdyrarter som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser.	Bevaringsverdige saueraser	Tiltaket består i å holde bevaringsverdige raser av sau, dvs. dyr som står på Norsk genressurssenter sin liste over bevaringsverdige saueraser. Tiltaket gjelder for sauer og værer. Krav til raserenhet, og at dyra skal være registrert i sauekontrollen. Tilskudd utmåles per dyr.
	Ivareta viktige kulturlandskapsverdier og tradisjoner knyttet til seterbruket og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon Ivareta og synliggjøre landbrukets kulturminner og kulturmiljøer	Drift av enkeltseter med melkeproduksjon	Tiltaket innebærer et tilskudd for seter med melkeproduksjon. Minstekrav til oppholdstid er fire uker. Det vil også være mulig å søke tilskudd for drift av flere setre. Tilskudd utmåles per seter.
Kulturmiljøer og kulturminner		Drift av fellesseter med melkeproduksjon	Tiltaket innebærer et tilskudd for fellesseter med melkeproduksjon. Tilskuddet fordeles mellom deltakerne i samsvar med deres andel (kan i tillegg søke om enkeltseter). Minstekrav til oppholdstid er 4 uker. Tilskudd utmåles som en andel per seter.
		Skjøtsel av setervoller og seterlandskap	Tiltaket er et arealtilskudd for beite eller slått av setervoller og seterlandskap, og kan gis for inntil 30 daa jordbruksareal pr. seter. Skjøtselen kan foregå på setre med eller uten melkeproduksjon. Tilskudd utmåles per dekar.
		Skjøtsel av automatisk freda kulturminner	Tiltaket består i skjøtsel av gravminner (eks. gravhaug/gravrøys), gravfelt (flere gravminner som utgjør et større område) eller andre utvalgte automatisk freda kulturminner. Andre utvalgte automatisk freda kulturminner er i denne sammenheng tufter, bautasteiner/ steinringer, helle-ristninger/skålgroper, åkerreiner eller steinsettinger. For gravminner utmåles tilskuddet per stk., for gravfelt og andre automatisk freda kulturminner utmåles tilskuddet pr. dekar.
Avrenning til vassdrag	Redusere erosjon og avrenning fra jordbruksarealer Bidra til at alle vannforekomster i jordbruksdominerte områder har god økologisk tilstand innen 2021.	Utsatt jordarbeiding	Tiltaket innebærer å avstå fra jordarbeiding om høsten, slik at åkeren overvintre i stubb og derved beskytter mot erosjon. Tiltaket er aktuelt i korn og annet frø til modning hvor innhøstingen etterlater en stubbåker. Tilskudd utmåles per dekar. Det benyttes fire erosjonsklasser (liten, middels, stor og svært stor).
		Grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner	Tiltaket innebærer et plantedekke i dråg der det forekommer konsentrert overflateavrenning, ei vegetasjonssone (grassone) langs vassdrag eller kanaler for å hindre avrenning eller grasdekte vegetasjonssoner (striper) på tvers av fallet. Tilskudd utmåles pr. løpemeter.
		Vedlikehold av fangdammer og gårdsdammer	Tiltaket innebærer skjøtsel og vedlikehold av fangdammer for å hindre gjengroing og for at de skal være effektive som rensiltak. Tiltaket gjelder også for å hindre gjengroing i andre gårdsdammer (bl.a. for biologisk mangfold). Tilskudd utmåles per dekar damareal/våtmarksfilter som renskes ved fjerning av sedimenter.

Miljøtema	Mål	Tiltak / Tilskuddsordning	Beskrivelse av tiltaket
Utslipp til luft	<p>Redusere utslippene av klimagasser til luft.</p> <p>Bedra utnyttelse av næringsstoffer i husdyrgjødsla.</p> <p>Redusere utslippet av lystgass og ammoniakk.</p>	Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel	<p>Tiltaket dreier seg om at mest mulig av gjødselbeholdningen (bløt- og tørrgjødsel) skal spres om våren eller i vekstsesongen. Ved spredning på åpenåker skal gjødsla harves/pløyes ned raskt og senest innen 2 timer etter spredning. Spredning på eng, frøeng eller høstkom må skje innen 1. august.</p> <p>Det kan gis tilskudd for bruk av tilførselsslanger (fra lager til spreder) som et tillegg til de to øvrige tiltakene. Tilskudd utmåles per dekar.</p>
Plantevernmidler	Redusere faren for utlekking av plantevernmidler til vann og vassdrag	Ugrasharving og hypping/radrensing	Tiltaket innebærer utgrasharving i korn og annet frø til modning for å redusere bruken av plantevernmidler. Tiltaket gjøres gjeldende for hele fylket, og utmåles per dekar.

KAROLINE F. VOLD

4 Sammenhengen mellom RMP og SMIL

RMP-midlene i jordbruksavtalen har et bredt nedslagsfelt og skal møte miljøutfordringer i det enkelte fylke og region. Virkemidlene er innrettet som årlig godtgjøring for spesifisert drift og skjøtsel, hvor innsatsen gjentas med jevne mellomrom (ofte årlig). SMIL-midlene gis som engangsbeløp, til investeringer og istandsetting, og er målrettet til behovene på den enkelte landbrukseiendom.

Tilskudd over Regionalt miljøprogram er rettighetsbasert, dvs. hvis kriteriene for tilskudd oppfylles, så er søker berettiget tilskudd. Tilskudd over SMIL-ordningen tildeles etter en konkret vurdering der de enkelte tiltak prioriteres opp mot hverandre. Det er kommunene som har vedtaksmyndighet for både *Tilskudd til generelle miljøtiltak for jordbruket i Hedmark* og *Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket*.

Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) og herunder Regionalt miljøprogram (RMP) gir en oversikt over status og utfordringer for miljøtilstanden i jordbruket i Hedmark, og har ordninger for å imøtekomme disse utfordringene. Kommunene skal utarbeide lokale tiltaksstrategier og prioriteringer for tildeling av SMIL-midlene. Tiltaksstrategiene i kommunene skal kobles opp mot definerte utfordringer og prioriteringer i RMP, men være enda bedre innrettet mot miljøutfordringene i den enkelte kommune. Samtidig er enkelte tiltak i Regionalt miljøprogram ment å skulle bidra til jevnlig skjøtsel der kommunene har innvilget SMIL-midler til førstegangs miljøinvesteringer. At et tiltak har fått innvilget SMIL-midler gir imidlertid ikke automatiske rettigheter i RMP.

Det er mange eksempler på koblinger mellom de to ordningene. Disse koblingene har blitt styrket ytterligere gjennom rulleringen ved innføringen av nye ordninger bl.a. ordningen for vedlikehold av dammer. I tillegg vil flere av ordningene som videreføres fra tidligere ha en slik funksjon, spesielt ordningene med kulturlandskapsformål.

På andre områder er det eksempler på at det ikke er noen spesiell sammenheng mellom RMP og SMIL. Tilskudd til vedlikehold av turstier har vært vurdert for RMP-tilskudd, men er ikke prioritert. Det legges ned en stor frivillig innsats for skjøtsel av turstier, organisert blant annet gjennom Den norske turistforening, lokale velforeninger, idrettslag og lignende. Ferdselstiltak har en stor målgruppe, og mange interessenter som kan være med å gjøre en innstas for fellesskapet. Det er viktig å støtte opp under dette, og ikke undergrave dette med tilskudd slik at den enkelte grunneier blir sittende alene med ansvaret for skjøtsel av et tiltak som i stor grad benyttes av allmennheten. At turstier omfatter mange ulike grunneiere og brukerinteresser kompliserer også en RMP-ordning som kun vil være rettet mot aktive landbruksforetak.

Det er gjennom Regionalt miljøprogram foretatt en rekke utvelgelser, registreringer og prioriteringer av områder (eks. spesielt verdifulle innmarksbeiter, kulturminner og kulturmiljøer). Denne utvelgelsen gir et viktig grunnlag for kommunene i prioritering av SMIL.

Fordeling av SMIL –midler til kommunene

Kommunene vedtok i 2009 nye tiltaksstrategier for perioden 2010–2013. Rulleringen av kommunenes tiltaksstrategier er lagt opp slik at disse kommer året etter rulleringen av Regionalt miljøprogram. Dette for å sikre en helhetlig forvaltning av miljøvirkemidlene. Fordelingen av midler til kommunene baseres på behovsinnmeldinger fra kommunene, omfang av jordbruksvirksomhet, aktivitet og opplysninger om størrelsen på ansvar (midler som kommune har inndratt fra tidligere år og tiltak med overskredet arbeidsfrist). 60 prosent av rammen til kommunene fordeles på bakgrunn av et sett med objektive kriterier, og de resterende 40 prosent av midlene blir fordelt på bakgrunn av kommunenes tiltaksstrategier (subjektive kriterier).

Følgende objektive kriterier benyttes i beregningene:

- Jordbruksareal i drift (fulldyrka, overflatedyrka og innmarksbeite) 30 prosent
- Antall driftsenheter (ant. søkere om produksjonstilskudd) 40 prosent
- Innmarksbeiteareal (ant. dekar) 15 prosent
- Dyr på utmarksbeite (antall dyr) 15 prosent

SMIL-midlene fordeles til kommunene gjennom eget tildelingsbrev innen 1. mars hvert år.

Fylkesmannen i Hedmark

Postadresse: Postboks 4034, 2306 Hamar
Telefon: 62 55 10 00 Telefaks: 62 55 10 31
E-postadresse: fmhepost@fylkesmannen.no
Organisasjonsnummer: 974 761 645

www.fylkesmannen.no/hedmark